

بسمه تعالی

درس قانون اساسی / رشته مدیریت

فصل دوم قانون اساسی

مقدمه

با توجه به توضیحات داده شده نسبت به حقوق اساسی در فصل گذشته به این نتیجه رسیدیم که قانون اساسی به عنوان میثاق ملی، بیان کننده عصاره و اراده ملت است که در برابر قواعد اساسی و بنیادین اجتماع و جامعه تنظیم می‌شود و قدرت سیاسی و شیوه حکومت و ضمام ادارى را در رابطه با حاکمان و شهروندان به شکل عمده بیان می‌نماید.

گفتار اول: تاریخچه تدوین قانون اساسی

ایده تدوین قواعد اساسی یا قانون اساسی به دوره‌های بعد از قرون وسطی، انقلاب رنسانس، انقلاب صنعتی، عصر روشنگری که از قرون 18 و 19 شروع شده است باز می‌گردد در این دوران تفکر مردم سالاری، حاکمیت قانون و آزادی خواهی یا همان دوران مشروطه گرایى خواسته اصلی افراد جامعه و انقلابیون بوده است.

از عمده ترین اتفاقاتی که به عنوان شروع تفکر تدوین قانون اساسی می‌توان از آن یاد کرد:

- انقلاب کبیر فرانسه

- استقلال امریکا

- صدور بیانیه‌ها و اعلامیه‌های حقوق بشر

- تدوین قوانین اساسی در جوامع مختلف

از نتایج مهم استقلال امریکا به صدور بیانیه و اعلامیه‌های حقوق بشر میتوان اشاره داشت که به تبع آن قانون اساسی شکل گرفته است. یکی از نتایج مهم تحولات مذکور، ظهور جنبش دستور گرایى یا مشروطه گرایى یا گرایش به قانون اساسی بوده است.

یکی دیگر از عوامل مهم تدوین قانون اساسی و ترویج آن هدف، توسط افراد انقلابی بود که از قرن 18 به بعد خواستار آن بودند (مانند اعلام استقلال 13 مستعمره انگلستان و انقلاب کبیر فرانسه)

گفتار دوم: مفهوم قانون اساسی

قانون اساسی به معنی بنیان و اسلوب یک نظام حقوقی و سیاسی است.

قانون اساسی عالی‌ترین قانون حاکم در کشور است که مشخص کننده صلاحیت قوای حاکم و تضمین کننده حقوق و آزادی‌های ملت است.

گفتار سوم: ویژگی‌های قانون اساسی شایسته

1- تضمین کننده، 2 - مورد پذیرش، 3- حاکمیت قانون، 4- کلی بودن، 5- برتر بودن، 6-
درج ارزش‌های اجتماعی، 7- مبتنی بر اصول کلی، 8- محدودیت قدرت)

موارد مذکور از ویژگی‌های قانون اساسی شایسته است.

1- تضمین حقوق ملت

هدف اصلی قانون اساسی حمایت و صیانت از حقوق و آزادی‌های شهروندان است.

2- پذیرش حاکمیت مردم

نظام‌های مبتنی بر مردم سالاری بر اساس مشارکت عمومی شهروندان شکل می‌گیرد به‌گونه‌ای که افراد در اتخاذ و اجرای تصمیمات حکومتی مشارکت آزادانه و فعال داشته باشند.

3- حاکمیت قانون

زمینه ساز تشکیل یک دولت قانونمند می‌باشد و نقش آن جلوگیری از استبداد و خودرأیی حاکمان و مجریان قواعد می‌باشد.

4- کلی بودن

از آنجایی که قانون نمی‌تواند آینده را پیش‌بینی نماید و یا امکان اینکه خلاءهای قانونی در زمان اجرا را نمی‌تواند پیش‌بینی نماید از این رو به طور کلی تنظیم و مقرر می‌شود و جزییات آن و تفصیل آن توسط قوانین و مقررات و دکترین و رویه قضایی و عرف تبیین می‌نماید.

5- برتر بودن

از آنجایی که قانون اساسی عالی‌ترین سند قانونی به حساب می‌آید و به شکل کلی تدوین میگردد بایستی در راس تمامی قوانین قرار گیرد.

6- درج ارزش‌های اجتماعی

قانون اساسی مطلوب و کارآمد منطبق با ارزش‌ها، اعتقادات، عقاید تنظیم میشود و انعکاس دهنده تمامی خواسته‌ها و دیدگاه‌های ارزشی مردم است. اگر قانون اساسی منعکس کننده موارد مذکور نباشد قطعاً آن جامعه دچار بی‌ثباتی و نافرمانی مدنی یا عدم اطاعت از قانون را در آن جامعه شاهد خواهیم بود.

7- مبتنی بر اصول و قواعد کلی حقوق

بسیاری از اصول و قواعد حقوقی از دیدگاه حقوقدانان مورد اجماع می‌باشد که بایستی این موارد در قانون اساسی ذکر شود. مانند: عدالت، برابری، آزادی، انصاف، عقلانیت، حسن نیت و وفای به عهد.

8- محدودیت قدرت سیاسی

قانون اساسی مطلوب و شایسته در بردارنده شیوه‌های اعمال قدرت از سوی حاکمان می‌باشد که وظیفه آن محدود کردن خودرأیی و خودکامگی است. این وظیفه، باعث جلوگیری از تضییع حقوق و ایجاد آزادی‌های شهروندان است.

گفتار چهارم: نهاد واضع قانون اساسی

قواعد قانون اساسی به جهت پایان دادن به تناقض‌های قواعد عرفی و جلوگیری از اعمال سلیقه نیازمند واضع شایسته‌ای می‌باشد که از آن به **قوه مؤسس** نیز یاد می‌شود، این نهاد دارای خصایص ویژه‌ای است. افراد متخصص در این حوزه بایستی از علوم مختلف مانند حقوق، سیاست و زمامداری اطلاعات کافی و وافی داشته باشند.

شیوه‌های گوناگونی جهت وضع قانون اساسی در کشورهای مختلف وجود دارد. از این‌رو نام‌های متفاوتی نیز برای آنها انتخاب می‌نمایند:

1- مجالس یا مجلس مؤسسان

2- همه پرسی

3- شیوه مختلط

گفتار پنجم: تصویب قانون اساسی

- 1- شیوه غیر مردم سالار: کشورهایی که اداره عمومی به اتکا و مشارکت مردم نیست و حاکمان طی یک فرآیندی دلخواه مانند صدور یک فرمان (وضع قانون اساسی توسط مظفردالدین شاه قاجار) یا تشکیل نهادهای نمایشی صورت میگیرد.
- 2- شیوه مختلط: اصول قانون اساسی توسط نمایندگان و یا حاکمان وضع می‌شود، بدین ترتیب که از سوی هریک از این افراد پیشنهاد و یا فرمانی صادر و سپس وضع می‌گردد (بریتانیا نمونه بارز این موضوع در قالب منشور کبیر)
- 3- شیوه مردم سالار: در جوامعی که از این روش استفاده می‌نمایند مردم در مشارکت- های اجتماعی و سیاسی حضوری فعال دارند. در این روش مردم میتوانند 1- از طریق نمایندگان خود به شکل مستقیم همه‌پرسی برگزار نمایند 2- نتیجه حاصل از نمایندگان مردم به رای گذاشته شود.

گفتار ششم: صیانت از قانون اساسی

به مجموعه اقداماتی که جهت برتری دادن به قانون اساسی با همان خصایص بر شمرده را صیانت از قانون اساسی می‌گویند. در واقع ساز و کارهای نظارتی و کنترلی کارآمد و موثر از پاسداری قانون اساسی روش‌های مختلفی دارد.

- 1- صیانت و کنترل غیر رسمی: نظارت از طریق شهروندان و گروه‌های مردمی نسبت به فعالیت و اقدامات حکومت بدون دخالت دولت. مردم و نهادهای مدنی و رسانه‌ها در این روش مسئولین را وادار به اجرای دقیق وظایف و اختیارات خود می‌نمایند. در این روش شهروندان به طور شفاف مغایرت‌ها را مشخص و از طریق اعمال فشار تذکرات، اعتراضات، انتقادات و راه‌پیمایی‌ها میتوانند حاکمان را وادار به اجرای اصول قانون اساسی نمایند.

2- صیانت رسمی: روشی است که به موجب قانون و از طریق نهادهای حکومتی کنترل و پاسداری از قانون اساسی را بر عهده دارند و معمولاً به 3 شیوه ذیل عمل میشود:

- **پاسداری تقنینی:** تدوین قوانین عادی و تصویب آن از مهم‌ترین وظایف مجالس قانونگذاری یا پارلمان می‌باشد و این حالت متناسب با نیازها و ارزش‌های حاکم بر اجتماع است. قانونگذاری نیاپستی مغایر با منافع عمومی، توافقات بنیادین و ارزش‌های شناخته شده در قانون اساسی باشد که اگر چنین اتفاقی رقم بخورد، نمایندگان مردم یا خود مردم می‌توانند مورد اعتراض قرار گیرد و اصلاح یا ابطال شود مانند اصل 72 قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. (صل هفتاد و دوم: مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند قوانینی وضع کند که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیبی که در اصل نود و ششم آمده بر عهده شورای نگهبان است.)

- **پاسداری قضایی:** در این روش نهاد قضایی اختیار دارد تا تصمیمات و اعمال اتخاذی مقامات و نهادهای عمومی را مورد رسیدگی قرار دهد. هدف در این روش ضمانت برتری قانون اساسی از طریق نظام قضایی است.

نهاد قضایی در این روش به 2 گونه عمل می‌نماید 1- ویژه 2- عادی

روش ویژه پاسداری قضایی: دادگاه عالی یا دادگاه ویژه یا دادگاه قانون اساسی نامی است که بر این نهاد معمولاً انتخاب میشود.

روش عادی پاسداری قضایی: همان دادگاه عادی در نظام قضایی می‌باشد که از 2 طریق بر قانون اساسی نظارت دارد 1- شعبه‌ای خاص به نظارت بر تخلفات صورت گرفته نسبت به قانون اساسی شکل می‌گیرد و برای آن شرح وظایف خاصی تعیین می‌شود که بیشتر شبیه همان نظام ویژه است 2- اما در روش دوم این اختیار به همه دادگاه‌ها و شعبات آن داده شده است که هرکجا مخالفت رفتار با قانون اساسی دیده شد مورد رسیدگی قرار دهند.

در مجموع رسیدگی ویژه در نظام‌های حقوقی کامن‌لا یا عرفی مانند امریکا بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد در حال حاضر چنین وظیفه‌ای توسط دیوان عالی فدرال امریکا انجام می‌شود.

- پاسداری ویژه: برخی از کشورها یک نهاد ویژه و تخصصی را که تا حدودی از قوای حاکم مستقل باشد تشکیل و امر تطابق قانون عادی با قانون اساسی را بر عهده دارد. نام این نهادها بیشتر هیئت قانون اساسی یا شورای قانون اساسی لقب می‌گیرد.

پیشرو این روش، کشور فرانسه و مستعمرات آن بوده است. در کشور ایران نیز از این شیوه کنترل بر اساس اصل 4 و 94 قانون اساسی استفاده می‌شود و این وظیفه بر عهده شورای نگهبان است و بر عکس قانون اساسی فرانسه، کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید قبل از اجرا به شورای نگهبان ارجاع شود تا از لحاظ قانونی لازم‌الاجرا شود.

اصل نود و چهارم: کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظف است آن را حداکثر ظرف ده روز از تاریخ وصول از نظر انطباق بر موازین اسلام و قانون اساسی مورد بررسی قرار دهد و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدید نظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت مصوبه قابل اجرا است.

اصل چهارم: کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزائی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر برعهده فقهای شورای نگهبان است.

اصل نود و ششم: تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان و تشخیص عدم تعارض آنها با قانون اساسی بر عهده اکثریت همه اعضای شورای نگهبان است.